

12 Eylül 1980 Darbesinin Sinema Üzerinden Toplumsal Yansımaları

Vahit ÖZDEMİR
vahitozdemir@ahievran.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5658-6387

Araştırma Makalesi

DOI:...

Geliş Tarihi: 17.03.2022

Kabul Tarihi: 11.04.2022

Atf Bilgisi

Özdemir, V. (2022). 12 Eylül 1980 Darbesinin Sinema Üzerinden Toplumsal Yansımaları, *Ahi Evran Akademi*, 3(1), 66-81

ÖZ

Ülkemizde ve dünyada silahlı kuvvetler tarafından gerçekleştirilen darbelere baktığımız da darbenin gerçekleştiği ülkeler açısından çok da olumlu sonuçlar doğurmadığı görülmektedir. En önemli olumsuz sonucu ülke demokrasilerine verdiği zarardır. Sonraki aşamada ise darbelerin toplumsal ve bireysel olarak oluşturduğu zararlarıdır. Bu olumsuzluklar çerçevesinde bakıldığında araştırmamızın temelinde olan "sinema" nerede konumlanmaktadır? İlk olarak sinema kendi oluşturduğu dil sayesinde önemli bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sinema bir iletişim aracı olması yanında toplumun yaşadıklarına ayna tutarak toplumsal meseleleri eleştirme, ortaya çıkartma ve geleceğe taşıma özelliği de bulunmaktadır. Geçmişten günümüze Türkiye'de gerçekleşen darbeler toplumun her alanını etkilediği gibi Türk Sinemasını da olumsuz etkilemiştir. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen sinema sanatı, yapılan filmler sayesinde hem dönemin siyasal, ekonomik, toplumsal ve bireysel alanlarında bilgi almamıza hem de eleştirel bir bakış açısı kazanmamıza aracılık etmiştir. Bu çalışmanın temel meselesi 1980 darbesinin toplumsal yansımalarına sinema penceresinden bakmaktır. Bu çerçevede ilk önce darbeyi hazırlayan sebeplere bakılarak daha sonra darbenin sinemamıza etkilerine değinilmiştir. Son olarak dönemi konu alan "Eve Dönüş" ve "Zincirbozan" filmlerinin analizi gerçekleştirilerek darbenin ortaya çıkardığı sonuçların toplumsal yansımalarına bakılmıştır.

Anahtar kelimeler: 80 Darbesi, Sinema, Türk Sineması, Toplum.

Social Reflections of 1980 Coup on Cinema

ABSTRACT

When we look at the coups carried out by the armed forces in our country and in the world, it is seen that the coup does not produce positive results in terms of the countries where the coup took place. The most important negative result is the damage to the countries' democracies. The other results of the coups are the social and individual damages. When we look at these negative aspects, where is the "cinema", which is the basis of our research, located? First of all, cinema emerges as an important communication tool thanks to the language it has created. In addition to being a communication tool, cinema also has the feature of criticizing, revealing and carrying to the future social issues by mirroring the experiences of the society. The coups that took place in Turkey from past to present have negatively affected Turkish Cinema as well as every aspect of society. However, despite all the negativities, the art of cinema, thanks to the films made, mediated the society both to obtain information in the political, economic, social and individual fields of the period and to gain a critical perspective. The main issue of this study is to look at the social reflections of the 1980 coup from the perspective of cinema. In this framework, first the reasons for the coup will be mentioned, then the effects of the coup on our cinema will be mentioned, and the social reflections of the results of the coup will be examined by analyzing the films of "Eve Dönüş" and "Zincirbozan", which are about the period.

Keywords: 80 Coup, Cinema, Turkish Cinema, Society

Giriş

Dünyada ve Türkiye'de bugüne kadar gerçekleşmiş olan darbelerin ortak özelliği müdahale sonrasında toplumdaki bütün sivil kurum ve kuruluşların tüm faaliyetlerine son verilmesidir. Bu bağlamda 12 Eylül 1980 tarihinde Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in önderliğinde ordu ülkenin idaresine el koyarak hükümet, meclis ve birçok sendikayı feshetmiştir. Tabii ki bu süreç bir anda gerçekleşen bir durum değildir. Darbenin gerçekleşmesi sürecine kadar ülke istikrarını ve huzurunu bozan birçok kriz, kargaşa ve sonu gelmeyen problemler meydana çıkmıştır. Aslında darbenin gerçekleşme süreci 1970'li yılların başlarına kadar gitmektedir. Son on yıllık süreçte birçok ekonomik kriz, siyasal istikrarsızlık ve toplum içerisinde aşırı siyasi kutuplaşmalar yaşanmıştır. Buda ülkeyi içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Darbenin sebeplerini üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi zayıf koalisyon hükümetlerinin ülkeyi idare edememesi yani siyasal istikrarsızlıklar, ikincisi mali krizlerin

atlatılamaması ve son olarak da sağ ve sol grupların sokak çatışmaları ve suikastlar düzenleyerek toplum huzurunu bozmuş olmasıdır.

80 Darbesi çeşitli sebepler sonucunda gerçekleştirildikten sonra kültürel, ekonomik ve sosyal alanda toplum üzerinde birçok alanda olumsuz etkileri olmuştur. Bu olumsuz durumdan etkilenen sektörlerden biride sinema sektörüdür. 1980 askeri müdahalesinden önceki süreçte de Türk sineması kendi içindeki birçok problem ile mücadele etmekteydi. Müdahaleden sonraki süreçte de özellikle sansür meselesinin gündeme gelmesi Türk sinemasında toplumsal meselelerin işlenememesine neden olmuştur. Darbe sonrasında birçok film idare açısından uygunsuz bulunarak gösterimine izin verilmemiştir. Bu çalışmanın “1980 Sonrası Türk Sineması” kısmında bu problemlere değinilecektir. Fakat çalışmanın asıl amacı geçmişi günümüze taşıma özelliği olan sinema sanatının o dönem gerçekleşen olayları nasıl gördüğü ve nasıl yansıttığını incelemektir. Bu kapsamda ilk olarak darbenin gerçekleşme sebeplerine değindikten sonra darbe sürecinde Türk Sinemasının konumuna bakılacaktır. Son olarak da Türk Sinemasının darbeye nasıl baktığını ve darbenin toplumsal yansımalarının filmler aracılığı ile nasıl işlendiğine film analizleri yapılarak incelenecektir. Süreci daha iyi anlayabilmek adına ilk olarak darbeyi hazırlayan nedenlere bakmakta fayda olacaktır.

Siyasi İstikrarsızlıklar

1980 Darbesi gerçekleştiğinde iktidarda Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) hükümeti vardı. Darbenin sebeplerinden bir tanesi de dönemin hükümetinin ülkenin problemlerine çözüm bulamamasıdır. O dönemde Adalet Partisi, dönemin en önemli problemlerinden olan iç savaş aşamasına yaklaşan sağ-sol çatışmalarına ve ayrılıkçı Kürt hareketine karşı bir önlem alamamakla suçlanmaktadır. Bunun yanında yüzde yüzün üzerinde seyreden enflasyonda AP'nin başarısızlığı olarak sayılmaktaydı. AP hükümetinden önce iktidar olan Cumhuriyet Halk Partisi lideri Bülent Ecevit' de aynı başarısızlıklar nedeniyle eleştirilmiştir. Aslında askerler darbe öncesi hedeflerinden bir tanesi de AP ve CHP birleşmesiyle oluşacak güçlü bir hükümet kurulmasıydı. Ancak askerden gelen ikazlara karşın bu adı geçen iki parti arasında bir koalisyon oluşturulamamıştır (Karpaz, 2015).

Bu bağlamda bakıldığında siyasi istikrarsızlıkların 1970'li yılların başına dayandığı görülmektedir. 1973-1980 yılları arasında ülkeyi zayıf koalisyonlar idare etmiştir. Büyük ve güçlü bir iktidarın oluşması sadece AP ve CHP arasında yapılabilecek bir koalisyona bağlıydı. Fakat bu iki parti ortak hareket etmeyi başaramamışlar ve aşırı uç gruplara imtiyaz sağladıkları için siyasi sistem giderek içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Dönemin siyasi partilerinin kutuplaşmasının iki ana sebebi vardır. Birincisi ideolojik etkenler, ikincisi ise liderler arasındaki kişisel anlaşmazlıklardır. Bunun yanında partilerin koalisyon yapmamalarının bir sebebi de kendilerinin bir sonraki seçimde tek başlarına iktidar olabilecekleri düşüncesidir. Koalisyonların bir sonraki seçimde kendilerine zarar vermesinden korkmaktadırlar. Bu yaşananların üzerine, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 1980 yılında görev süresi dolması nedeniyle mecliste cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır fakat 100 tur oylamadan sonra yeni cumhurbaşkanını seçemeyen partiler olumsuz imajlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Ülke si setinde gerçekleşen bu olaylar sonucunda hiçbir hükümetin ülkedeki siyasi şiddeti ve ekonomik bunalımı engelleyebilecek güçte olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu da ülkeyi yavaş yavaş darbe sürecine taşımıştır (Zürcher 2009).

Darbe sürecini hızlandıran bir siyasi nedende Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi'nin faaliyetleriydi. MSP'nin İslam'ın temel ilkelerine dönerek ülkeyi yönetme isteği ülkenin çeşitli bölgelerinde karşılık bulmuştur. Ordu bu gelişmeleri takip etmekteydi. MSP'nin Konya'da düzenlemiş olduğu miting, orduyu harekete geçmeye iten en önemli sebeplerden biri olmuştur. Çünkü mitingde, MSP'nin İslamcı politikalarının sonucu olarak, halkın belli bir kesiminin şeriat ile yönetilmek istediği düşüncesinin zirveye çıktığı görülmektedir (Karpaz, 2015).

Sağ – Sol Çatışmaları

1970'li yılların sonlarına doğru sağ sol çatışmaları ülke için büyük bir problem haline gelmişti. Solda ve sağda aşırı gruplar ve dinci radikal gruplar mahallelere, üniversitelere hâkim olabilmek için sürekli

çatışıyorlardı. Bu döneme bakıldığında bir taraftan liseden mezun olan gençlerin çok azının üniversiteye gidebiliyor olması, bir taraftan da mali krizler yüzünden insanların sıkıntılı günler geçiriyor olması gençleri gelecek kaygısı yaşamasına neden oluyordu. Bunun sonucunda gençler bu tür gruplara kolayca dâhil olabiliyorlardı. Siyasi şiddet sonucunda hayatını kaybeden kişilerin sayısı her geçen gün artmaktaydı. 1977 yılında 293 olan cinayet sayısı, iki yıl sonra 1200 ile 1500 arasına yükselmiştir (Zürcher 2009).

O dönemin idarecileri toplumsal düzeni sağlamak konusunda çokta başarılı gözüküyorlardı. Çatışan gruplar mahalleleri hâkimiyetlerine alıp kurtarılmış bölge ilan ediyorlardı. Kurtarılmış bölgeye en önemli örnek Fatsa ilçesiydi. Bu ilçede solcu belediye başkanı ve etrafındakiler devlet otoritesini reddederek bağımsız bir Sovyet Cumhuriyeti ilan etmiştir. Sonra buraya gönderilen asker sayesinde bu girişimden vazgeçmişlerdir (Dodd: 1983).

1979 ve 1980 yıllarında şiddetin boyutu değişim göstermiştir. Yapılan şiddet sağ sol grupların birbirine uyguladığı şiddetin dışında, tanınmış kişilerin suikastlar sonucunda infaz edilmesi şekline dönmüştür. 1980 Mayıs'ında MHP'nin Genel Başkan Yardımcısı öldürüldü, bunun ardından Temmuz ayında eski başbakan Nihat Erim'in ve DİSK eski başkanı Kemal Türker'in öldürülmeleri izledi. İç çatışmaların ve infazların zirve yaptığı bu dönemde ülkede sıkıyönetimin ilan edilmiş olmasına rağmen, ordu problemlerle uğraşmak adına tam yetkiden yoksun olduğu düşüncesindeydi ve bu konuda da mevcut hükümeti sürekli baskı altına almaktaydı (Zürcher 2009).

Ülkede yaşanan bu ideolojik çatışmalar bir aşamadan sonra sokak savaşlarına hatta son noktada ülkeyi bir iç savaşa götürebilecek bir aşamaya gelmiştir. Polis bir noktadan sonra çaresiz kalmaktaydı asker ise sıkıyönetim ilan edilmesine rağmen bir türlü çatışmaları sonlandıramıyor ve sürekli hükümetten yetki talep ediyordu. Hükümet ve siyasi partiler ise kendi iç çekişmeleri içindeydiler. Neticede ülkenin içinde bulunduğu bu çatışma ortamı sebebiyle halk sokağa çıkmaktan korkmaktaydı, vatandaşların can ve mal güvenliği yoktu ve ülke genelinde önemli ölçüde huzursuzluk hâkimdi, işte bu olumsuz durum, askerin sivil idareye el koyarak darbe yapmasının önemli bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik Krizler

Siyasi istikrarsızlıklar ve sağ-sol çatışmalarının dışında darbeyi hazırlayan sebeplerden bir tanesi de ülkenin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik durumdur. O dönemde ülkenin sanayisi dış girdiler sayesinde ayakta duruyordu, bu nedenle ülke ekonomisi dövize bağımlıydı. Devamlı olarak dış ödemeler dengesi açığı oluşuyordu. Bu nedenlere bağlı olarak ülke ekonomisi tehlikelere açık bir hala geliyor ufak bir dengesizlikte büyük ekonomik krizlerle karşılaşılıyordu. 1973-1974 dünyadaki petrol bunalımı uluslararası piyasada petrol fiyatlarını dört misline çıkarmıştı. Enerji ihtiyacının büyük bir kısmını petrolden sağlayan Türkiye için bu önemli bir kriz oluşturmuştu. 1979-1980 yıllarına gelindiğinde ikinci bir petrol krizinin ortaya çıkması ile birlikte, Türkiye'nin döviz gelirlerinin üçte ikisi, bu petrol faturalarının ödenmesi için harcandı. Dünya'daki kriz nedeni ile Avrupa pazarı da daralınca Türk ürünlerinin Avrupa'ya satışını da oldukça azaltmıştır (Zürcher, 2009).

Türkiye'nin Merkez Bankası'ndaki döviz rezervleri ve Almanya'daki Türk işçilerinin döviz kaynakları kullanarak bir süre daha ekonomik büyüme sağlansa da, 1974 yılından sonra Avrupa'daki Türk işçilerinin ekonomik anlamda durumlarının kötüleşmesi ve Türkiye'deki siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle ülkeye olan güvenin azalması, Avrupa'dan gelen döviz kaynağının kesilmesine neden olmuştur. Bu durumda ülke ekonomisini olumsuz anlamda etkilemiştir. Bunun yanında 1974'deki Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ülkeye getirdiği maliyette söz konusuydu. Bu olumsuz ekonomik durum karşısında dönemin Milliyetçi Cephe koalisyon hükümetleri bu problemleri, kısa vadeli dövizle borçlanarak ve para basarak gidermeye çalışmışlardır. Buda ülkeyi ekonomik anlamda daha da sıkıntıya sokmuştur. Elektrik ve Petrol gittikçe kıtlasmaya başlamıştır ve 1979 yılında kış ortasında beş saate varan elektrik kesintileri yaşanmıştır. 1970'lerin başlarında yüzde 20 olan enflasyon, 1979 yılına gelindiğinde yüzde 90'ların üzerine çıkmıştır. Sonuç olarak sanayi ve ekonomide dışa bağımlı olmak halkın alım gücünü de azaltarak vatandaşın ekonomik anlamda büyük krizler yaşamasına neden

olmuştur. Bu olumsuz ekonomik problemler 80 darbesinin gerçekleşmesinin önemli bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Zürcher, 2009).

Darbe Sonrası Süreç

Türk silahlı kuvvetleri ülkenin idaresine el koyduğunu, 12 Eylül 1980 sabahı 04:30'da okuduğu bir bildiri sayesinde ilan etmiştir. Gerekçe olarak da genel itibari ile devletin organlarının işlemediği ve sonuç olarak görevlerini yerine getiremediği varsayımını ortaya atıyordu. Ayrıca bildiri ilk olarak, meclisin dağıtıldığını, hükümetin ve bakanlar kurulunun görevlerine son verildiğini, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırıldığını ifade ediyordu. Ardından bütün siyasi partiler, işçi sendika konfederasyonları olan sosyalist DİSK ve sağcı-milliyetçi MİSK kapatıldı. Siyasi parti liderleri tutuklandı ve ülke genelinde yurt dışına çıkışlar yasaklanarak olağanüstü hal ilan edildi. Ülkenin tüm idaresi Kenan Evren'in başkanlığında kurulan, tüm üyelerinin askerlerden oluşan Milli Güvenlik Konseyi'nin elinde toplandı. Tüm ülkedeki belediye başkanları ve belediye meclisleri azledildi ve yerel yönetimler sıkıyönetim komutanlıklarına devredildi (Zürcher, 2009).

Darbe sonrasında Süleyman Demirel döneminde uygulanan ekonomik politika aynen kabul edilmiştir. Demirel hükümetini 1980 başında uygulamaya çalıştığı politika, Uluslararası Para Fonu tarafından da savunulan ve ülkenin acil ihtiyacı olan kredilerin verilmesi için çeşitli yaptırımları olan bir ekonomik paketin kabul edilmesidir. Bu paket tamamen serbest piyasa ekonomisine geçişi ifade ediyordu. Alınan krediler karşısında belirlenen yaptırımlar, büyüme hızının yavaşlatılması, vergi sisteminin tekrardan yapılanması, TL'nin değerinin düşürülmesi ve yeni bir yabancı sermaye politikası oluşturulmasıdır. Darbeden sonra kurulan askeri idare de bu ekonomik politikayı aynen sürdürmeye devam etmiştir (Karpas, 2015).

1980 Darbesi'yle birlikte şiddet olaylarının son bulması ve ekonomide kısmen iyileşme olması nedeniyle vatandaşlar, ilk dönemde darbeyi olumlu karşılamış olsalar da, kitlesel tutuklamalar, yargılamalar ve hukuksuzluklar sebebiyle ağır bir bedel ödemek durumunda bırakıldılar (Findley, 2012). Askeri müdahalenin sonrasında gözaltına alınan kişi sayısı 650.000'dir, açılan davalarla sonucunda 230.000 kişi çeşitli suçlamalarla askeri mahkemelerde yargılandı. Bunlardan 517'sine idam cezası verildi ve 15'i infaz gerçekleştirildi. 151.683.000 kişi fişlendi, 30.000 kişi ülkeyi terk etti, 14.000 kişi vatandaşlıktan çıkarıldı, 300 kişinin neden öldüğü belirlenemedi, 800 kişi kayboldu, 23.667 sivil toplum kuruluşu ve örgüt faaliyetlerine son verildi, 9400 memur, 3947 akademisyen ve 47 hakim istekleri dışında emekliliğe ayrıldı; 1984 yılında 1200 askeri personel ordudan uzaklaştırıldı (Ünsaldı, 2008).

1980 darbesi haksız yargılamalar ve tutukluların maruz kaldığı işkenceler nedeniyle çok eleştirilmiştir. Darbenin kendisinin demokrasiye vurulan bir pranga olduğu düşünüldüğünde, birde buna haksız ve işkence altında yapılan davalar eklenince 80 darbesi birçok çevre tarafından olumsuz bir olay olarak anılmasına neden olmuştur. Yeni anayasanın da darbe sürecinde hazırlanması nedeniyle çokta özgürlükçü bir anayasa olmadığı açıktır. Bu yeni anayasa 7 Kasım 1982 yılında referanduma götürülerek %91 evet oyu ile kabul edilmiştir. Referandumun demokratik bir ortamda yapılmadığı eleştirisi de uzun yıllar tartışılmıştır. Ayrıca bu yeni anayasa ile Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olması sağlanmıştır ve 1980 darbesini gerçekleştirenlerin daha sonra yargılanmasının önü de kapatılmıştır.

Darbe sonrası ilk seçimler 1983 yılında gerçekleşmiştir. Bu seçimlerin üzerinde de askeri baskının olduğu açıktır çünkü seçime sadece üç partinin katılmasına izin verilmiştir. Bunların ilki Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in liderliğindeki, askerinde desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi, ikinci parti Necdet Calp'in, CHP'nin geleneksel Kemalist kanadına yakın olan Halkçı Parti, diğer partide Turgut Özal'ın Anavatan Partisiydi. Turgut Özal diğer partileri askerinin desteklemesini fırsat bilerek, tek demokratın kendisi olduğunu savunmuştur. Bu durumu avantaja çeviren Özal, 1983 seçimlerini kazanmıştır (Zürcher, 2009). Bu seçimlerden sonra artık ülke için normalleşme süreci başlamıştır.

1980 Sonrası Türk Sineması

Dünya ve Türkiye tarihine bakıldığında gerçekleşen bazı önemli olayların sonucunda toplumun veya o toplumda bulunan bazı kurum ve kuruluşların olumlu ya da olumsuz etkilenmesi, değişmesi, dönüşmesi söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında önemli olaylar sonrasında kitle iletişim araçları özellikleri itibari ile kimi zaman bu önemli olayların ortaya çıkmasında etkili olmuş kimi zamanda olay karşısında en çok etkilenen taraf olmuştur (Çağlak,2018). Sinemada aynı zamanda bir iletişim aracı olması nedeniyle Türkiye için önemli bir dönüm noktası olan 12 Eylül 1980 darbesinde önemli oranda etkilenmiştir.

12 Eylül darbesinin gerçekleşmesi sonucunda, ülkeyi idare eden hükümetin, meclisin, siyasi partilerin, bazı sivil toplum kuruluşlarının ve sendikaların faaliyetlerini engellemek adına kapatıldığı hukukun hiçe sayıldığı, binlerce kişinin hapis edilerek veya işten çıkarıldığı birçok kişinin işkenceye maruz kaldığı görülmektedir. Bu çerçevede bakıldığında 1980 süreci, bütün kesimlerde olduğu gibi sinema sektörü ile uğraşanlar için de önemli sorunların meydana geldiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sinema sektörü ile uğraşanlar genel olarak, 1960 Askeri Darbesi'nin aksine, 1980 Darbesi'ne iyimser yaklaşmamışlardır. Bu olumsuz bakış açısını darbe hakkında kullandıkları kelimelerden anlamak mümkündür. 1960 Askeri Müdahalesi için "ihtilal" ya da "devrim" kelimelerinin kullanımı yaygınken 1980 Askeri müdahalesi için genellikle darbe kavramı kullanılır. Scognamillo 2005 yılında Zahit Atamla gerçekleştirdiği röportajda "darbe" ve "ihtilal" kelimelerini art arda gelen cümlelerde 12 Eylül'ü kastedecek şekilde kullanır (Scognamillo, 2011). Evren ise, 1980 darbesi için; "12 Eylül 1980 yılındaki askeri darbe, toplumumuzdaki çok partili yaşama, çağdaş demokrasiye geçme isteklerine ve kimi özgürlüklere olumsuz bir etki yapar," açıklamasını yapmaktadır (Evren, 2014).

Türk sinemasının 1980 Darbesi gerçekleştiği dönemdeki ki yasal çerçevesine baktığımızda ise, 1939 tarihinde yürürlüğe giren "Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname"sinin, 1977 yılına kadar ufak farklılıklarla yürürlükte kaldığı görülmektedir. 1977 yılında "Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesi Hakkında Tüzük" yürürlüğe girer. Bu tüzüğe göre "Film Denetleme Kurulu" ve "Film Denetleme Yüksek Kurulu" isminde iki yeni kurul meydana getirilmiştir. Daha önceleri İl Kontrol Komisyonları'nın yürüttüğü görevi 1977 yılından sonra Film Denetleme Kurulu devir almıştır. Film Denetleme Kurulu'nun aldığı kararlarına karşı oluşan itirazlar için ise Film Denetleme Yüksek Kurulu yetkili makam olarak tayin edilmiştir (Doğan, 2010). Fakat 1980 darbesinden iki yıl sonra kabul edilen 1982 Anayasası'nın, ifade özgürlüğünü düzenleyen 26. Maddesi, kişilerin fikir beyan etme özgürlüğünü kabul ettikten sonra, "Bu fıkra hükmü radyo, televizyon sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir." diyerek idarece uygun olmayan filmlerin gösterimine engel olmuştur (Boztepe, 2007).

1982 Anayasası çerçevesinde 1983'te "Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesine İlişkin Tüzük" yürürlüğe girer. Bu yeni tüzük de sinema filmlerine uygulanan sansür meselesine olumlu bir katkı yapmaz. 1977 yılında yürürlüğe giren tüzükte yer alan "Film Denetleme Kurulu" ve "Film Denetleme Üst Kurulu" varlığını korurken, kurulların içyapısı ve denetim esnasında incelenecek maddeler aynı kalmıştır. 1983 tarihli tüzüğe göre, gösterimi onaylanmış olan bir sinema filminin, gösterimi esnasında ki film ile daha önce denetimden geçmiş hali arasında fark olursa veya gösterimin uygunsuz olduğu fikri ortaya çıkarsa, kaymakam, vali ya da İçişleri Bakanlığı tarafından filmin gösterimi engellenebilirdi (Doğan, 2010). 1986 yılına kadar sinema filmlerinin denetimi için oluşturulan yönetmeliklerin ve bu tüzüklerin hukuksal kaynağı 14 Temmuz 1934 tarihli ve 2559 sayılı "Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu"nun 6. maddesi olmuştur. Bu gelişmelerden sonra 1986 yılında önemli bir gelişme gerçekleşir. 1986 yılında yürürlüğe giren 3257 sayılı "Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu"yla Türk Sineması ilk olarak başlı başına kendine ait bir yasaya kavuşmuştur. Bu yasa yalnızca sinema filmlerinin denetlenmesini değil; sinema ve müzik sanatçılarının teşvik edilmesi ve sanatçıların meydana çıkardıkları eserlerle alakalı haklarının korunmasını da kapsamaktaydı (Doğan, 2010). 1986 yılında çıkan "Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu"yla birlikte sinema eserlerinin denetimi ve sinemayla ilgili diğer meselelerin çözümü noktasında adres artık Kültür Bakanlığı olmuştur (Onaran, 1995). Sinema alanında faaliyet gösteren birçok kişi 1986

yılında kabul edilen bu yasanın Türk sineması adına meydana gelen en önemli başarılarından biri olduğunu dile getirmektedir.

Askeri darbeden sonra sıkıyönetim kanunlarının genişletilmesi, darbeyi gerçekleştiren idareciler tarafından birçok sinema filminin, basılı eserin ve yayınların suç unsuru olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde toplamda 39 ton ağırlık tutan basılı eser yok edilir. Bu bağlamda 937 sinema filmi idare tarafından uygunsuz bulunduğu için sansürlenir. Sinema filmlerinin yanı sıra Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda (TRT) gösterilmesi için Halit Refiğ'in gerçekleştirdiği "Yorgun Savaşçı" adındaki TV dizisi de yasaklanarak yok edilmiştir (Kara, 2012). Bu çerçevede 1982 yılında Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye Ödülü'nü layık görülerek Türk Sinemasına ikinci büyük ödülünü kazanmasını sağlayan Yılmaz Güney'in "Yol" isimli sinema filmi, Erden Kıral'ın 1983 yılında Berlin Film Festivali'nde Gümüş Ayı Ödülü'nü kazanarak büyük başarıya imza atan "Hakkâri'de Dört Mevsim" sinema filmleri sansüre uğrayıp gösterimine izin verilmemiştir (Şimşek, 2015).

1980 Darbesi'nin ardından sonra özellikle sol kesime hitap eden sinemacıların yaptıkları bazı Türk sinema filmleri dönemin idaresi aracılığıyla yasaklanmıştır. Bu süreçte ise Milli Sinemacılar olarak adlandırılan bir grup sinemacı, TRT için çalışma olanağı bulmuşlardır. 1975 yılından sonra TRT'de çalışmaya başlayan Yücel Çakmaklı'nın yanı sıra Mesut Uçakan ve Salih Diriklik de TRT için dizi filmler üretmeye başlamışlardır. Bu yönetmenlerin TRT'deki çalışma alanları, Cem Duna'nın 1987 yılında TRT'nin genel müdürü olarak göreve başlamasıyla birlikte olumsuz yönde değişmeye başlamıştır. 1987 senesinde Turgut Özal'ın liderliğindeki hükümet Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu'nu çıkarması ve Avrupa Birliği'ne girmek amacıyla başvurunun tekrarlaması, milli programlar yerine Batı kültürüne yakın programların ve dizilerin ekranlarda ye almasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, 1988 yılında TRT'ye, bu düşüncüyü uygulayabilecek bir yönetim kurulu atanması sonucunda Milli Sinemacılar olarak adlandırılan yapımcı ve yönetmenlerin TRT serüveni bitmiştir. (Özden, 2005; Lüleci, 2009). Bu sebepten dolayı 14 yıllık TRT serüveni sonra eren Yücel Çakmaklı, sinemaya geri döner. 1989 yılında yaptığı "Minyeli Abdullah", 1970'de başlayan Milli Sinema Akımı adına yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Milli Sinemacıların bu dönemde gerçekleştirdiği sinema filmleri bu defa ideolojik bir anlam kazanmaya başlamıştır (Özgüç, 2005; Lüleci, 2009). Bu yeni dönem 1980'lerin sonuyla 1990'ların ortasını kapsamaktadır. Yücel Çakmaklı ve Mesut Uçakan'ın bu süreçte yaptıkları sinema filmleri İslamcı bir bakış açısıyla gerçekleştirilmiştir. (Lüleci, 2016).

1980 Askeri Darbesi'nin Türk sinema sektörüne yönelik olumsuzluklarında biri de sinema sendikalarına, derneklerine ve ideolojik bir bakış açısıyla film üreten sinemacılara yönelik faaliyet durdurma, yargılama ve tutuklama uygulamalarıdır. Bu çerçevede Devrimci İşçi Sendikaları(DİSK)'na bağlı olan Sine-Sen'in faaliyetleri durdurulur. Bu süreçte Sine-Sen'in 25 idarecisi idamla yargılanır, 6 aydan 2,5 yıla kadar hapis cezaları alırlar ve çeşitli işkencelere maruz kalırlar. Bu çerçevede Şerif Gören, Erol Batıbeki, Gani Turanlı, Necmettin Çobanoğlu işkenceye maruz kalan sinemacılar arasında bazılarıdır. 1980 Askeri Darbesi'nden 1991 yılları arasında hem Sine-Sen hem de yöneticileri sendikal faaliyetlerinden el çektirilir. Türk sineması adına önemli kuruluşlardan biri olan Türk Sinematek Derneği'de darbe sonrası faaliyetleri durdurulan sivil toplum kuruluşlarından biridir (Kara, 2012; Boztepe, 2007).

1987 yılına gelindiğinde darbenin üzerinden yedi yıl geçmesine ve yönetimin tekrardan sivil siyasetçilerin eline geçmesine rağmen darbenin etkileri hala devam ederken, Türk sineması adına önemli bir gelişme daha yaşanır. Bu gelişme 1987 yılında Turgut Özal'ın başında bulunduğu hükümet ile ABD hükümeti arasında gerçekleşen ve yabancı sermayeli ticari şirketler gibi, yabancı sermayeli sinema yapım firmalarının da Türkiye'de faaliyet gerçekleştirme kolaylığı sağlayan anlaşmadır (Esen, 2010). Aslında Özal, Türkiye'deki sinema salonlarında Amerikan filmlerinin yoğun bir şekilde gösterilmesinden rahatsızdır ve bu hâkimiyeti ortadan kaldırmak adına bir yasa tasarısı üzerinde çalışmaktaydı. Turgut Özal, o yıl Camp David'de bir araya geldiği ABD Başkanı Baba Bush'a buyasa tasarısından söz eder. Fakat Bush, "Korkarım bunu yaparsanız bizim de sizintekstil ürünlerinize kota koymamız gerekecek." diyor. Bu üstü kapalı tehdit Türk sinemasını korumak adına yapılacak olan

yasanın çıkmasındaki en büyük engel olarak karşımıza çıkıyor. O dönemde Türkiye’de sinemaların toplam cirosu 30 milyon dolar civarındadır. Tekstildeki oranlar çok daha yüksek olduğu için ekonomik kaygılardan dolayı bu yasa yürürlüğe sokulamıyor (Boztepe,2007).

Türkiye’de yabancı film şirketlerinin faaliyet göstermesinin önü açılınca Türkiye’deki sinema filmi ile ilgilenen yapımcıları büyük zarara uğramıştır. Bundan sonra film yapmak isteyenler, ya Amerikan film şirketlerini kapısını çalacaktı ki, bu Türk sinemacılarla Amerikan sinemacılarının ekonomik açıdan sahip oldukları imkânların farklılıkları nedeniyle çok mümkün görünmemektedir- veya bağımsız olarak sinema filmi yapmayı deneyeceklerdir fakat bu da dağıtım ve gösterim olanağı kısıtlı olacağından dolayı çok mümkün görünmemekteydi. Bu olumsuz havaya rağmen Türk sinemacılar, Eurimage, Kültür Bakanlığı ve bazı özel film destekleme kuruluşlarından sağladıkları kısıtlı gelirlerle film yapım, dağıtım ve gösterim olanağı elde etmişler ve meydana yeni bir “bağımsız sinemacılar” dönemi ortaya çıkmıştır (Esen, 2010). Bağımsız sinemacılar bu yıllarda, sınırlı olanakları ile daha az bütçeli, özgün ve bağımsız yapımcılık sonucu ortaya çıkansinema filmleriyapmaya devam ederler (Kara, 2012). 1980’lerde sinema işletmecilerinin ön ödemeleri yerine, sayıları hızlıca yükselen video firmalarının ödediği ücretler almıştır. Bu süreçte video firmalarının faaliyetleri Almanya pazarına doğru kaydığı görülmektedir, bu yeni pazar sinemacıları maliyet açısından bir süre daha desteklese de Amerikan filmlerine sağlanan bu ayrıcalık, Türk sinemasını ekonomik açıdan oldukça olumsuz etkilemiştir (Esen, 2010).

1980 darbesi döneminde, Türk sineması belli bir süre duraklama yaşamıştır. Tekrardan film üretimine başladığında ise sinemada koşullar farklılaşmaya başlamıştır. 1970’lerin sonuna doğru erotik filmlerin sinema salonlarına hâkim olması ve televizyonun yaygınlaşması nedeniyle aileler, artık sinema salonlarından uzaklaşıp evlerine kapanmaya ve sinema filmlerini televizyondan izlemeye başlamışlardır (Kara, 2012). Darbenin etkisi ve saydığımız sebeplerden dolayı o dönemde film sayısında önemli oranda düşüş gerçekleşir. 1979 yılında 195 olan sinema filmi, 1980 yılında 68’dir. Askeri müdahalenin sonrasındaki zaman diliminde ise, sinema filmleri sayısında yeniden bir yükseliş meydana gelir (Kara, 2012). Yıllara göre üretilen film sayısına bakıldığında durum şöyledir;

1980 yılında 68,
1981 yılında 71,
1982 yılında 72,
1983 yılında 78,
1984 yılında 126,
1985 yılında 123,
1986 yılında 184,
1987 yılında 186,
1988 yılında 117
1989 yılında 99 film üretilir (Scognamillo, 2011).

Bu sayılara göre 1979 yılında 195 film üretilmesine karşın sadece bir yıl sonra bu sayı 68’e düşmüştür. Bu veriler önemli bir düşüşe işaret etse de 1979 senesinde üretilen 195 filmin 131’ini 16mm’lik erotik filmler olduğu görülmektedir (Scognamillo, 2011). Bu konu hakkında da Özön 1979 senesinde gerçekleşen birçok filmin 50-60 dakikadan oluşan erotik filmler olduğunu belirtir. Yine Özön’e göre o yılda gerçek film sayısı 100’e yakındır (Özön, 1995).

1980’li yıllarda yerli yapım sinema filmi sayısındaki gerilemeyle aynı oranda yerli sinema filmi izleyicisinin sayısında da bir daralma görülmektedir. 1979 senesinde yaklaşık 52 milyon olan Türk filmi izleyicisi, 1980 yılından sonra önemli ölçüde bir azalma yaşamıştır. Bu bağlamda veriler şöyledir;

1980 yılında 38 milyon,
1981 yılında 41 milyon,
1982 yılında 33 milyon,
1983 yılında 35 milyon,

1984 yılında 26 milyon,
1985 yılında 21 milyon,
1986 yılında 20 milyon,
1987 yılında 11 milyon
1988 yılında yaklaşık 8 milyon olarak gerçekleşir (Scognamillo, 2011).

Darbe sonrası yıllardaki izleyici sayısındaki düşüşün ana nedenleri arasında sansürün etkisi, içerik ve teknik olarak kaliteli yapımların gerçekleştirilememesi, erotik filmlerin yoğun olduğu dönemlerde izleyicilerin sinema salonlarından uzaklaşmış olması gösterilebilir. İzleyici sayısındaki düşüş sadece yerli sinema filmlerinde değil yabancı sinema filmlerinde de görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biride televizyonun Türk toplumunda yaygınlaşmaya başlamasıdır. Bu kapsamda yıllara göre yabancı filmlere giden izleyici sayıları aşağıdaki gibidir;

1978 yılında 22,5 milyon,
1980 yılında 24 milyon,
1982 yılında 32,2 milyon,
1984 yılında 29,5 milyon,
1986 yılında 19,8 milyon,
1988 yılında 12,5 milyon,
1990 yılında 13,5 milyon,
1992 yılında 10,1 milyon olarak gerçekleşmiştir (Scognamillo, 2011).

Film izleyicisi sayısının azalmasıyla birlikte sinema filmi gösterimi yapan salonların sayısında da önemli ölçüde bir azalma olduğu görülmektedir. Örneğin, 1969 yılında 2954 olan sinema salonu sayısı, 1988 yılında 460'a, 1989 yılında ise yaklaşık olarak 250'ye kadar gerilemiştir (Scognamillo, 2011).

1980'li yılların ikinci yarısında Türk sinema filmlerinin ilk yarısına göre sayısından gözle görülür bir artış kaydedildiği görülmektedir. Fakat 1990'lı yıllara gelindiğinde çekilen film sayılarında önemli bir azalma görülmektedir. Bu dönemde Amerikalı film dağıtım şirketlerinin Türkiye'de şubeler açarak kendilerine ait yapımları dağıtmak amacıyla sinema salonlarının büyük bir kısmının faaliyetlerini durdurmaları Türk filmlerinin azalmasıdaki önemli etkenlerinden biridir. Bunun yanında 90'lı yıllarda televizyonun ülke içerisinde oldukça yaygınlaşması yine Türk filmi sayısının azalmasıdaki önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Teksoy, 2007).

1980 darbesi sadece sinemanın rakamsal değerlerini olumsuz etkilemez aynı zamanda oyuncu profili ve sinema filmlerinin konularına da bazı değişiklikler yapılmasına neden olur. 1970'lerin ortalarından itibaren erotik filmlerin sektörde yaygınlaşması nedeniyle sinemadan sektörden uzak durmayı tercih eden birçok oyuncu 1980 darbesinin ardından beyaz perdeye döndüklerinde yeni bir akımla karşılaşmışlardır. Bu akım o dönemin müzik piyasasının hakimi olan arabesk şarkıcıların konu edindiği sinema filmlerinden başkası değildir. Dönemin bazı oyuncularını Sinema filmi yapabilmek ve ekonomik açıdan giderlerini karşılamak amacıyla arabesk filmlerde oynamak durumunda kalırlar (Kara, 2012). Erotik filmlerin darbe yönetimince yasaklanması arabesk filmlerin yaygınlaşmasına da neden olmuştur. Arabesk filmler hem salonları doldurmaları hem de sansüre takılabilecek temalarının olmaması nedeniyle ticari sinemacıların yeni gelir kapısı olmuştur (Esen, 2010). Birçok filmde rol alan dönemin önemli arabesk sanatçıları Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlıses ve Müslüm Gürses aslında 1970'li yıllardan itibaren beyaz perdede yer almaya başlamıştır. Fakat en fazla 1980'lerdeki filmlerde rol alırlar. Daha sonraları bu isimlere ek olarak Küçük Emrah ve Ceylan gibi arabesk sanatçıları da birçok filmde yer almıştır.

Arabesk filmler olarak adlandırılan filmlerin başrollerini genellikle yukarıda isimlerini saydığımız altı ses sanatçısı oynamıştır. Filmlerin senaryoları da bu sanatçıların şarkı sözlerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır ve birçok filmin ismi de şarkı sözlerinden oluşmaktadır. Bu filmlerin temalarına bakıldığında karakterlerin yaşadıkları aşk acıları, aile içi şiddet, ekonomik sıkıntıları, iç ve dış göçler sonucunda yaşanan olumsuzluklar gibi bireysel ve sosyal problemler oluşmaktadır, filmlerde

arabesk şarkıların da içeriğini oluşturan dram, isyan ve hüznün belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkar. 1980'li yıllarda sinemayı olumsuz durumundan kurtarmak adına film yapımcıları için bir kurtarıcı olan arabesk filmler, önemli sayıda izleyiciyi sinemaya çektikleri gibi bunun yanında bu dönemde yaygınlaşan video-kasetler aracılığıyla evlere ve kahvehanelere yoğun bir şekilde ulaşmıştır. Bu filmler sadece Türkiye sınırları içinde çok seyredilmemiştir bunun yanında Türk nüfusunun yoğun olduğu Avrupa'da ki bazı ülkelerde de yoğun bir şekilde talep görmüştür (Esen, 2010).

Darbe sonrası sinemada işlenen konulardan biride göç meselesidir. Aslında göç teması darbe öncesinde de işlenen konular arasındadır fakat 80'li yıllarda da işlenen konuların başında gelmektedir. Değişen dünya ile birlikte daha iyi bir hayat yaşama isteğiyle özellikle köylerden kentlere yoğun bir şekilde göçler gerçekleşmiştir. İç göçün yanında yurt dışına gerçekleşen göçlerde sinemamızda yer almıştır. Sinemada göç meselesi kapsamında işlenen konuların başında göçlerin oluşturduğu kültür çatışmaları, uyum süreçleri, dışlanmalar, göç edenlerin başlarına gelen sıkıntılar gelmektedir (Esen, 2000).

Darbenin etkisinden dolayı Türk sineması ancak 1986 yılından sonra siyasi temaları içeren filmler üretmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1986-1990 yılları arasında on iki adet 1980 darbesi konulu film çekilir. 1986 yılından sonra ülkedeki siyasi ve hukuki ortamın rahatlaması ve 1986 yılında yürürlüğe giren Sinema Yasası'nın oluşturduğu olumlu etki sonucunda siyasi içerikli filmler çekilmeye başlanmıştır. Fakat bu filmler, 80 darbesini sert ve kesin bir dille eleştiren filmler değillerdir. Üretilen filmler daha çok kişiler üzerinden bireysel uyumsuzlukları ve bireyin topluma karşı nasıl yabancılaştığını konu edinmektedir. Toplum üzerinde oluşan derin baskıdan çok fazla söz edilmemektedir.(Esen, 2010). Yani bu filmler, darbenin olumsuz sonuçlarını siyasal ve toplumsal açıdan değil, bireysel çerçeveden işlemişlerdir (Esen, 2010). Bu temaların dışında o dönemde toplumsal konuların işlendiği farklı sinema filmleri de görülmektedir. Dünya'da ve Türkiye'de uyuşturucuya karşı başlatılan mücadelenin etkisiyle Türk sinemacıları da filmlerinde bu temayı işlemişlerdir. Bu çerçevede uyuşturucu ve fuşun işlendiği Beyaz Ölüm (1983), Kayıp Kızlar (1984), Tele Kızlar (1985), Kahreden Gençlik (1985), Kanun Adamı (1985), Kısıkvrak(1986), Kurtar Beni (1987), Damga(1987) gibi filmler çekilmiştir (Şimşek, 2015).

Darbe sonrasında, oluşan olumsuz koşullar nedeniyle değinilemeyen toplumsal meseleler Türk sinemasında eskiye oranla daha bireysel temaların işlenmesine neden olmuştur. Böylece, Dorsay'ın ifadesiyle, "...toplumsal mesaj vermeyi, siyasal film yapmayı, sinemayla 'devrim gerçekleştirme'yi' genel toplumsal gidiş paralelinde unutan sinemamız, nihayet yıllardır yapamadığı bir işi yapmış, bireyi keşfetmiştir." (Dorsay, 2000, Aktaran: Kara, 2012: 93). Fakat "bunalım filmleri" olarak da tanımlanan, bireyin içsel yolculuğunu ve bunalımlarını işleyen bu filmler izleyiciyi de karamsarlığa sürükleyip sinema salonlarına olan ilgiyi azaltmıştır (Kara, 2012).

1980'li yıllarda bireysel temalar, siyasi ve arabesk film türlerinde işlenmiştir. Bununla birlikte bu dönemde bireysel temaların belki de en yoğun görüldüğü filmlerin içeriğini kadınlar oluşturmuştur. 1980'li yıllarda kadının merkeze alındığı çok sayıda sinema filmi çekilmiştir. Bir yandan ana akım Türk sinemasının popüler sinema filmlerinde, Yeşilçam'ın kadına yaklaşımı konusundaki geleneksel bakış açısı devam ederken, daha gerçekçi bir bakış açısıyla kadınları ele alan sinema filmleri de üretilmeye başlanır. Yani daha önceden, uç noktalara konumlandırılmış, "iyi kadın-kötü kadın" kalıpları bu dönemde kırılmıştır (Esen, 2010). Atıf Yılmaz'ın çektiği "Mine" filmiyle başlayan, kadın merkezli filmlerin ortak özelliği, "Yeşilçam sinemasından farklı olarak kadınların her alanda özgür bir şekilde kendini ifade eden, güçlü ve hayatı istediği gibi yaşayan karakterlerin beyaz perdede yer bulmasıdır. (Boztepe, 2007). Daha önceki dönemlerde sinemada çok fazla görünmeyen bu kadın tiplerinin 80 sonrasında sinema filmlerinde artmasının önemli sebeplerinden biride tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de feminist hareketlerin toplum içerisinde yaygınlaşmasıdır (Uluyağcı, 2002).

Çalışmanın Araştırma Yöntemi

Bu çalışmanın araştırma yöntemi söylem analizi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda seçilen Eve Dönüş ve Zincirbozan sinema filmleri söylem analizi yöntemine göre incelenerek toplumlar için

dönüm noktası olan bazı önemli olayların sinema filmleri üzerinden nasıl işlendiğine bakılmıştır. Söylem analizi, bir söylemin yapısını ve biçimini ortaya çıkarmayı hedefleyen metinsel bir yöntemdir. Söylem analizinin hedefi, dilin, görsel ve yazılı metinlerin insan davranışını nasıl etkilediğini ve dönüştürdüğünü bunun yanında dünyayı nasıl şekillendirdiğini bilimsel olarak araştırmaktır (Balcı, 2018).

Sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmaların analizlerinde gün geçtikçe daha çok kullanılan söylem analizi, yorumlamacı ve nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitel araştırmalar, “olguların, kavramların, sosyal gerçekliğin ve sosyal dünyanın” toplumda yaşayan bireyler için ne ifade ettiğini inceler. Bu bağlamda söylem analizi, toplumun genelinin zihninde oluşan gerçeklerin, olguların, doğruların, değerlerin ve düşüncelerin nasıl ortaya çıktığını, sürdürülebildiğini, paylaşıldığını, uzlaşmalarını, çatışmalarını ve sonuç olarak nasıl değerlendirildiğini analiz eder. Söylem analizi, genellemeye açık ya da daha ziyade üretimsel ve dönüşlü bir araştırma yöntemidir (Parker, 1992). Bu çerçeveden bakıldığında, söylem analizini gerçekleştiren araştırmacılar bir söylemi analiz ederken, o söylemin kendinde oluşturduğu etkileri de değerlendirerek, yorumlama yaparak neticeye ulaştığından gerçekte yeni bir söylem oluşturmaktadır (Gür, 2013).

Eve Dönüş (2006) Filmi Analizi

Eve Dönüş, askeri darbenin apolitik ve normal bir işçi sınıfı ailesinin hayatını nasıl olumsuz etkileyebileceği teması üzerine kurgulanan bir 12 Eylül filmidir. Yönetmenliğini ve senaristliğini Ömer Uğur’un yaptığı filmin hikâyesi 1980 yılında geçmektedir. Mustafa ve Esmâ küçük bir kız çocuğu sahibi olan fabrikada çalışan bir işçi ailesidir. Bu küçük işçi ailesi ekonomik anlamda hayatlarını zar zor geçindirmektedirler. Bu ailenin hiçbir üyesinin siyasetle, sağ ve sol çatışmalarıyla ilgisi yoktur ve siyasi ideolojilere de inanmamaktadırlar.

Almış oldukları yeni televizyonun taksitlerini ödeyebilmek için hem Mustafa hem de Esmâ fazla mesai yapmaktadır. Bu durum aile içi ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Bir aydır Mustafa ve Esmâ fabrikadaki vardiyaları farklı olduğu için çok az görüşebilmektedirler ve küçük kızlarını da ananeleri bakmaktadır. Mustafa fabrikanın dışında vaktini kahvede geçiren maçları takip eden normal bir vatandaş konumundadır. Esmâ’da aslında hali vakti yerinde olan bir ailenin kızıdır fakat Mustafa’yla evlenerek daha olumsuz koşullarda hayatını devam ettirmektedir. Esmâ’nın ailesi de bu yüzden sürekli onu eleştirmektedir. Fakat Mustafa’yı sevdiği için çocuğu ile birlikte mutlu bir şekilde hayatını sürdürmektedir. En büyük problemleri ev sahibinin onları evden çıkarmak istemesi ve televizyonun taksitleridir.

Filmin ana teması, politikayla veya çatışmalarla hiçbir ilgisi olmayan kişilerin bir iftira sonucunda darbe sürecinden nasıl olumsuz etkilenebileceğidir. Bunun yanında filmde, o süreçte toplumun suçlu olsun olmasın tutuklanan kişilere karşı bakış açıları, işkence görmüş kişilerin psikolojik durumları, halk içerisinde darbeyi destekleyen kesimin olaylara bakış açılarını ve polisin gözünden o dönem kapsamında yaşananları geniş bir perspektifle görmektediriz.

Mustafa ve ailesi darbenin gerçekleştiği gün arkadaşları ile birlikte pikniğe gideceklerdir. Darbenin gerçekleşmesi ile piknik iptal edilmiştir. Mustafa’nın “bari darbeyi iş günü yapsaydınız da bizde fazladan tatil yapsaydık tatil günümüzü de boşa gitti” demesi ülkenin içinde bulunduğu durumdan ne kadar haberdar olduğunu ve bu durumu ne oranda önemseydiğini göstermektedir. Mustafa haberlerden takip ettiği darbe sürecini birçok vatandaş gibi olumlu karşılamaktadır. Esmâ ile konuşurken tutuklanan kişileri duydukça “ilgisi olmasa neden tutuklasınlar bak seni beni tutukluyorlar mı?” diyerek gerçekleşen tutuklama olaylarına darbeyi normalleştiren bir ön yargıyla yaklaştığını görüyoruz.

Mustafa’nın bu düşünceleri polisin evlerine bir gece baskını yaparak onu tutuklamasıyla değişmiştir. Mustafa gerçekte suçsuzdur fakat kira yüzünden tartıştığı ev sahibi onun bir örgüt üyesi olduğunu ihbar edince Mustafa’nın 22 günlük işkence günleri başlamıştır. Burada darbe sürecinde yalan bir ihbar ile bir insanın hayatının nasıl mahvedilebileceğini açık bir şekilde görüyoruz. Mustafa 22 gün

boyunca polis merkezinde inanılmaz işkencelere maruz kalmaktadır. Film bu işkence sahnelerini net bir şekilde tüm acımasızlığı ile yansıtmaktadır. Filmde sadece Mustafa'ya uygulanan işkence sahnelerini değil orada bulunan tüm sorgu altında ki kişilerin maruz kaldığı şiddete tanık oluyoruz.

Polis, Mustafa'yı "Şehmuz" kod adlı silahlı çatışmalara katılmış bir siyasi suçlu olduğu iddiası ile yakalıyor ve her şeyi itiraf edip bazı isimlerin yerlerini söylemesi için işkence yapıyor. Mustafa psikolojik ve fiziki şiddete o kadar çok maruz kalıyor ki bir süre sonra işkenceden kurtulmak için "ben Şehmuz'um diyor" fakat gerçek Şehmuz olmadığı için çelişkili ifadeler veriyor ve bu defada daha çok işkenceye maruz kalıyor. 22 gün sonrasında gerçek Şehmuz bir çatışmada ölü ele geçiriliyor ve Mustafa'nın suçsuz olduğu anlaşılıyor.

Dışarıda yalnız kalan Mustafa'nı eşi Esmâ ve küçük kızları da bu olaylardan olumsuz etkileniyor. Bu bağlamda darbenin dışarıda kalanların üzerindeki etkilerini de filmde görmek mümkün. Esmâ kocasının durumundan dolayı evinden ve işinden atılıyor. Babasının evine sığınan Esmâ eski bir Kore gazisi olan ve askeri müdahalenin haklı olduğunu savunan babasının psikolojik baskısı altında kalıyor. Babası da Mustafa'nın suçsuz olduğuna inanmıyor ve onu komünist olmakla suçluyor. Mustafa'nın bir suçu olduğu için tutuklandığına inanıyor suçu olmasa neden tutuklasınlar diyor. Filmde baba aslında toplumun önemli bir kesiminde hâkim olan darbeyi meşrulaştırma düşüncesinin yansıması olarak karşımıza çıkıyor.

Darbe nedenlerinden bir tanesi de ülkenin ve halkın kötü ekonomik durumudur, bunu da filmde görmemiz mümkündür. Ailenin aldığı televizyonun aile ekonomisini nasıl sarstığı defalarca birçok sahnede gösterilmiştir. Bir televizyonun taksitlerini ödeyebilmek için iki kişi bir ay boyunca sürekli mesaiye kalmak zorundadır. Esmâ darbenin gerçekleştiği gün "darbe kira fiyatlarını arttırır mı?" sorusunu endişeli bir şekilde sormaktadır. Zaten ev sahibinin evden çıkarmak istemesinin sebebi de ev kirasını ödeyememeleridir. Filme konu olan ailenin özelinden bakıldığında ülkedeki ekonomik sıkıntı ve yoksulluk açık bir şekilde görülmektedir.

Filme baktığımızda dikkat çeken bir noktada verilen ideolojik mesajlardır. Filmde işçi sınıfı bir olup haklarını savunmamaları ve egemen güçlere karşı bir duruş sergilemedikleri için eleştirilmektedir. Bunu sorgu sahnelerinin ikisinde görmek mümkündür. Mustafa nezarete onun gibi sorgulanan Hoca kod adlı Nurettin ile tanışır. Mustafa ona bu işler ile ilgisi olmayan sadece basit bir işçi olduğunu söyler, Hoca da bunun özerine Mustafa ve Mustafa gibilerinin ilgisizliğinden dolayı bu işkencelerin ve haksızlıkların yaşandığını söylemiştir. Başka bir nezaret sahnesinde ise Mustafa'nın Şehmuz olduğunu kanıtlamak üzere, örgüt mensubu olduğu bilinen Turist lakaplı siyasi suçluyu Mustafa'yla karşılaştırırlar, Turist polise evet bu Şehmuz der ve suçu Mustafa'nın üstüne atar. Daha sonraki sahnede Hoca, Turiste neden bu şekilde yalan söylediğini sorar. Turist "polis bununla uğraşırken gerçek Şehmuz yurtdışına kaçır, burada işkenceleri çeken biziz nerede haklarımızı savunduğumuz işçi sınıfı birazda onlar işkence çeksın" der. Bu bağlamda bakıldığında film o dönemde işçi sınıfının birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmemesini eleştirir.

Gerçek suçlunun öldürülüp Mustafa'nın özgürlüğüne kavuşması sahnesinde, polisin kendini o süreçte nasıl konumlandığını ve topluma bakış açısını açık bir şekilde görebiliyoruz. Mustafa ve polis şefi arasındaki sahne şöyle gelişiyor;

Polis Şefi: "Söyle bakalım, kod adın Şehmuz mu değil mi? Söylesene oğlum, Şehmuz musun değil misin?"

Mustafa: "Şehmuz'um valla billah Şehmuz'um" (Mustafa burada benliğini yitirmeye başlamıştır.)

Polis Şefi: "Hayır değilsin"

Mustafa: "Bilmiyorum siz ne dersiniz oyum"

Polis Şefi: "Sen Şehmuz değilmişsin. Hakkında yapılan ihbar asılsızmış. Geç otur."

Mustafa: "İhbar mı?"

Polis Şefi: "Otursana oğlum korkma. Otur. Biz sadece vatan millet düşmanlarına karşı acımasız, sertizdir. Bakma sen. Senin bu işlerle pek ilgin olmadığı anlaşıldı. Ama emin olmak zorundaydık, değil mi Mustafa? Bu yüzden seni biraz üzdük. Benim kızın doğum gününe gidemedim geçen gün. İki

aydır buradayız, neredeyse eve uğradığımız yok, vallahi kokuştuk neredeyse, kolay mı bizim işimiz. Hadi iç çayını. Aç mısın, kebab söyleyeyim mi sana yoğurtlu? Kolay mı oğlum bizim işimiz? Allah'ın itiyle, kopuğuyla, teröristiyle, bölücüsüyle, yıkıcısıyla uğraş dur. Hepsi de eğitilmiş, işi sağlam tutmak zorundayız. Bunlar bu vatana dinamit koyanlar. Biz de insanız, yoruluyoruz. Ara sıra da hata yapıyoruz tabii. Yani özet, bir yanlışlık olmuş, kusura bakma, serbestsin. Arkadaşlar seni istediğin yere bırakacaklar.’’

Polis şefi bu sahnede kendi açısından, yaptığı hatanın özrünü dilerken bir taraftan da bu süreçte kendi konumları hakkında da bilgi vermektedir. Tabii sahnenin devamında polis şefi burada olanların burada kalması gerektiğini telkin edip şayet dışarıda konuşması halinde tekrardan buraya getirileceğinin tehdidini yapmıştır. Bu telkinle de polis şefi yaptıklarının hukuksuz olduğunu kendi ağzıyla itiraf etmektedir. Çıkarken Mustafa'nın polis şefinin elini zorla öpmesi de orada yaşadığı zor zamanların getirdiği yitirilmişliğin bir özeti olarak ifade edilebilir. Bunun yanında el öpme sahnesi o dönemin darbe yönetimini halk özerinde asıl yapmak istediği etkinin bir yansıması olarak da görülebilir. Her ne olursa olsun sorgulamayan ve tam itaat eden bir toplum.

Mustafa tutukluken maruz kaldığı psikolojik ve fiziki şiddet sonucunda çıktıktan sonra normal hayatına dönmekte zorlandığını filmde net bir şekilde görüyoruz. İlk çıktığı zamanlarda gördüğü fiziki şiddet nedeniyle kendi özel ihtiyaçlarını giderirken bile zorlandığını görüyoruz. Psikolojik etkiler açısından bakıldığında ise dışarıda sürekli birileri tarafından takip edildiği düşüncesi Mustafa'da hâkimdir ve sokakta gördüğü güvenlik güçlerinden sürekli kaçmaktadır. Kimi zamanlarda psikolojik etkilerin halüsinasyonlar görmeye kadar ileri seviyelere çıktığı görülmektedir. Otobüs şoförünü polis olarak algılaması ve hemen oradan kaçması da buna bir örnektir. Karısı ile olan duygusal ve fiziki ilişkilerinin de sarsıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Tutuklu geçirdiği 22 günün etkileri Mustafa'nın hayatını alt üst etmiştir.

Mustafa'nın iş hayatı ve sosyal yaşantısı da bu durumdan zarar görmüştür. Fabrikadaki işinden, adının terörist olarak anılmasından dolayı kovulmuştur. En yakın arkadaşları artık ondan uzak durmaktadır. Kayınpederi bile hala ona şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu arada kendini ihbar edenin eski ev sahibi olduğunu öğrenmiştir. Çok sinirlenen Mustafa ondan intikam almak için ev sahibini bulmuştur. Fakat ya yaşadıklarının etkisi sebebiyle ya da tekrar aynı şeyleri yaşama korkusundan hiç bir şey diyememiştir ve ev sahibinin ikram ettiği çayı içmek için masasına sakın bir şekilde oturmuştur.

O dönemde bir yanlış anlaşılma veya iftira nedeniyle sadece 22 gün sorguda kalmanın bile (filmde Mustafa'ya göre 2 ay gibi gelmiştir) bir insanın tüm yaşamını nasıl alt üst edebileceğini bu filmde açık bir şekilde görmekteyiz. Aynı zaman da bu film, darbelerin bireysel ve toplumsal anlamda olumsuz etkilerini, toplumun bu duruma maruz kalan kişilere karşı bakış açısını, polisin bakış açısını, geride kalan ailelerinin yaşadığı olumsuzlukları ve yoğun bir şekilde şiddete maruz kalan kişilerin yaşamlarını anlamak adına bize önemli ipuçları vermektedir.

Zincirbozan (2007) Filmi Analizi

Zincirbozan, yönetmenliğini Atıl İnanç'ın üstlendiği, senaryosunu Avni Özgürel'in yazdığı merkezinde 12 Eylül 1980 darbesi olan bir film olarak karşımıza çıkmaktadır. Film gazeteci Abdi İpekçi suikastıyla başlayarak, 12 Eylül 1980 darbesine kadar gelişen kargaşa ortamını, bu kargaşa ortamıyla mücadele eden siyaseti ve sonuç olarak ordunun yönetime el koyuşunu işliyor. Film adını, darbe sonrası bazı siyasilerin alı konularak tutuldukları Çanakkale'deki Zincirbozan Askeri tesislerinden almaktadır.

Film, 1980 darbesini genel itibari ile siyaset, siyasetçiler, ABD'nin darbedeki etkisi ve silahlı kuvvetler çerçevesinden işliyor. Toplumsal ve bireysel etkileri çerçevesinde veya halk gözüyle darbenin nasıl karşılandığı meselesine çok fazla değinmiyor. Silahlı kuvvetlerin yönetime el koymasının toplumun üzerindeki etkilerini filmde göremiyoruz. Konu daha çok siyaset, ordu ve darbeyi destekleyen dış etmenler bağlamında şekilleniyor.

Zincirbozan filminin özelliklerinden bir tanesi, 1980 darbesinin Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ve etkisi ile olduğunu savunan ilk film olarak karşımıza çıkmasıdır. Film de, darbe öncesi gerçekleşen sağ sol çatışmalarının ideolojik nedenlerden daha çok Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisi ile olduğu yönündeki düşünceleri yoğun bir şekilde destekleyen argümanlarla karşılaşıyoruz. Filmin ilk sahnesi darbeden sonra tutuklanan bir mahkûmun "tuzağa düştük sadece biz değil sağcısı da solcusu da tuzağa düştü, geriye bakınca sanki her şey darbenin gerçekleşmesi içinmiş gibi geliyor" sözleriyle başlıyor. Hemen filmin başındaki diğer sahnelerde Çorum katliamının, Abdi İpekçi suikastının Amerika'nın desteği ile gerçekleştiğini görüyoruz, tabii Amerika bu kışkırtmaları film boyunca kimler olduğunu anlamadığımız Türkiye içindeki destekleyicileriyle birlikte yapmaktadır. Filmde, darbeye giden süreçte yapılan tüm eylemlerde ve bazı siyasi meselelerde Amerika'nın etkisinin çok fazla olduğunu görüyoruz.

Filmin başında 80 öncesi dönemdeki siyasi kargaşayı göstermek adına, silahlı sağ-sol çatışmalarını, grupların gerçekleştirdiği karşılıklı suikastlarını, kahve baskınlarını, sokak çatışmalarını, grupların soygunlarını yani ideolojik düşünceleri çerçevesinde insanların nasıl acımasızlaştığını, birçok sahnenin birleştirilmesi ile oluşan bir sekansla izliyoruz.

Filmde gördüğümüz başka bir meselede darbenin gerçekleşme sebeplerinden bir tanesi olan siyasi istikrarsızlık meselesidir. 1970'lerden sonra güçsüz koalisyon hükümetleri siyasi istikrarsızlığa sebep olmuştur. Dönemin siyasetçilerinden olan Süleyman Demirel'in, Bülent Ecevit'in ve Necmettin Erbakan'ın arasındaki siyasi çekişmeler filmde de açık bir şekilde görülmektedir. Bir sahnede Ecevit ve Erbakan ülkedeki siyasi çıkmazdan dolayı bir toplantı yapmışlardır. Ortak basın açıklamasında olaylardan dolayı Demirel'in istifa etmesi gerektiği söylenmiş, Ecevit ve Erbakan'ın ortak bir hükümet kurmakta anlaştığı açıklanmıştır. Filmde Erbakan basın açıklamasında ülkenin en önemli probleminin hükümet problemi olduğunu savunmuştur. Ülkedeki birçok kargaşa, sıkıntı ve çıkmazların göz ardı edilerek en önemli problemin hükümet problemi olduğunu savunmak manidardır. Yine filmde bir sahnede Süleyman Demirel erken seçim talebini Ecevit'e iletmiştir fakat Ecevit bunun mevcut hükümet ile yapılamayacağını ifade ederek reddetmiştir. Bunun gibi birçok siyasi çekişmeyi filmin içerisinde görmek mümkündür. Bu bağlamda bakıldığında bu siyasi çekişmelerin darbeye zemin hazırladığı filmde de açık bir şekilde görülmektedir.

Filmde ilgi çeken bir konuda hem solcu grupları hem de sağcı grupları yapacakları eylemleri için organize eden şebekenin aynı kişiden emir almasıdır. Bunu filmde hem sağcılarının hem de solcuların kullandıkları silahların yakın çekimlerinden anlıyoruz. Her iki tarafında kullandığı silahlar aynıdır ve silahların eylemler sonrasında toplanması detayı da geride delil bırakılmaması açısından önemlidir. Senarist Avni Özgürel'in filmde savunduğu tez, gerçekleşen olayların ardında CIA'in, yani Amerika'nın olduğu iddiasıdır. Bu çerçevede devlet içindeki bir oluşum, yukarıdan gelen emirleri yerine getirir ve iki ayrı grup içerisindeki silahlı gençlere, hedefler bildirilir, onlarda eylemleri gerçekleştirirler. Bu aşamada, kilit noktada bulunan kişi de emirleri, CIA'ye bağlı bir (Cüneyt Bey) Türk istihbaratçısından alır. Bu organizasyonun başındaki kişi ise Karanlıklar Prensi lakabıyla bilinen Richard Perle bulunmaktadır. Richard ekibiyle birlikte darbenin sonuna kadar Türkiye'deki süreci yönetir (Kara, 2012).

Richard Perle bir sahnede darbenin daha çabuk gerçekleşmesi adına "siyasilerin dibe çekmek için sağdan ve soldan eylemlerin devam etmesi gerekiyor" diyerek emirler verdiğini görmekteyiz. Tabii bu emirler araçlar vasıtası ile iki cephenin de liderlerine ulaşıyor. Filmde solcuların lideri Kaya, sağcılarının lideri de Reis'tir. Bu iki liderde aslında ideolojik olarak gruplarına bağlı olmayan karanlık güçlere hizmet eden ajanlardır ve sürekli grupları inanmadıkları fikirlerle motive edip eylemler yapmalarını sağlamaktadırlar. Zaten iki liderde darbeden çok kısa bir süre öncesinde ülkeden çıkartılıyorlar. İkisinin kaçarken aynı anda havaalanında karşılaşma sahneleri filmin önemli sahnelerinden biri olarak karşımıza çıkıyor. Bu sahnede iki lider tedirgin ve endişeli bir şekilde birbirlerine bakarlar sonradaha önce birbirlerini hiç görmemiş gibi yaparak kendi yollarına giderler.

Filme göre Amerika'nın bu darbe olayının içine neden dâhil olduğunun sebebi şöyle açıklanıyor. O dönemin Türk siyasi kanadı Yunanistan'ın NATO'ya girişini veto ediyorlar. Komünizmin yayılmasını

engellemek adına Yunanistan'ın NATO'ya girmesinin önemli olduğunu savunan Amerika gerekli hükümet değişikliğini yaparak, Yunanistan vetosunu ortadan kaldırmak istiyor. Aslında filmin ana teması da bunun üzerine geliyor. Ancak NATO üyesi bir ülkeye sadece bu nedenle, birkaç ajanın faaliyetleri çerçevesinde darbe yapılmış olması çokta inandırıcı olmamaktadır. Filminde eksik yönü de burada ortaya çıkmaktadır. Darbe bağlamında konu edilebilecek diğer toplumsal, fikirselsel ve ekonomik meselelere filmde çok fazla değinilmemiştir.

Filmde eleştirilmesi gereken bir noktada yaşanan toplumsal bunalımdan dolayı asker tarafından müdahale edilmesinden başka çarenin kalmadığı duygusunun vurgulanmasıdır. Hatta bir sahnede Kenan Evren Amerika'nın daha fazla iç işlerimize karışmaması için bir an önce müdahale edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Darbeyi yapan askeri cuntanın eleştirilmemesi de büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında darbe döneminde gerçekleşen olayların toplumsal yansımalarına da çok fazla değinilmemiştir.

Filmde darbeden sonra bütün eylemlerin ve kargaşanın bir anda azalması hem Kenan Evren'in hem de silahlı eylemlere katılmış sağ ve sol mensuplarının merak ettiği bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun cevabını yine film içinde buluyoruz çünkü Amerika kışkırtmalarından vazgeçmiştir. Ancak Kenan Evren'in ve askeri idarenin bundan habersiz olması gerçeklik anlamında filmi zayıflatmaktadır. Filme göre darbeyi yapan aslında Amerika'dır ama askeri cuntanın bundan hiçbir şekilde haberi yoktur onlar sadece meselenin görünen kısmıyla ilgilenmiş ve düzeni sağlamak amacıyla kontrolü ele almıştır. Buda filmin inandırıcılığını azaltmaktadır.

Filmin sonlarına doğru Kenan Evren'in eline darbe sürecinin hazırlanmasında faaliyet gösteren kişilerin listesi geçmiştir. Bu listede her kesimden her teşkilattan isim olduğunu görünce dosyayı işleme koymadan kapatma kararı almıştır. Çünkü askeri idareye göre darbe başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir, barış ve düzen sağlanmıştır. Bunun sebeplerini tekrar tekrar kurcalamaya gerek yoktur. Tabi Evren'in daha önceden yine bu konuyla ilgili hiçbir bilgisi ve fikri olmadığını görüyoruz. Buda yine filmin, gerçeği yansıtması anlamında sorgulanması neden olmaktadır.

Filmde dikkat çekici bir noktada Amerika'nın sadece darbeyi hazırlamakla kalmayıp darbeden sonrada kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek bir yönetime ihtiyacı olduğu vurgusudur. İçerisinde Richard Perle'in bulunduğu, Amerikalı yetkililerinin yaptığı toplantıda bu yönetimin Turgut Özal başkanlığında olması gerektiği kararlaştırılmıştır. Turgut Özal'ın daha önceden IMF ve Dünya Bankası ile arasının iyi olması da bu kararı etkilemiştir. Richard Perle seçim öncesinde zaten siyasi olarak ön planda olan Özal'la irtibata geçerek başbakan olması halinde Amerika'dan ve Dünya Bankası'ndan kredi sağlanacağı sözü vermiştir ve filme göre Özal darbe sonrası yapılan 1983 seçimlerinde Amerika tarafından desteklenmiştir.

Darbenin toplumsal yansımalarına, işkence konusuna, insanı etkilerine çok fazla değinmeyen film sadece ara görüntülere bir simitçi üzerinden darbenin kişiler üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmiştir. Filmde tutuklama yapan bir askeri tim ellerinden bir tutukluyu kaçırmıştır onlarda tutuklu sayısını tamamlamak adına yolda hiç suçu olmayan bir simitçiyi tutuklamışlardır. Sonraki süreçte yanlışlıkla tutuklanan simitçi idam cezasına çarptırılmıştır. Bu sahne aslında birçok suçsuz insanın darbe sonrası da ki süreçte kargaşa ve hukuksuzluktan dolayı nasıl haksız yere cezalandırıldığını aktarmak adına önemlidir.

Sonuç

Sinema, birçok sanat ve bilim dalı ile ilişkili olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında ilişkili olduğu bilim dallarından biri de tarihtir. Sinema geçmişte yaşanmış birçok olayı kendi oluşturduğu dil sayesinde günümüze ve geleceğe taşımaktadır. Bu sayede bireyler ve toplumlar sinema sayesinde daha önce yaşanmış olaylar ile ilgili birçok bilgiye ulaşabilmektedir. Hatta sinemanın olayları dramatize etme özelliği sayesinde geçmişten günümüze aktarılan bu bilgiler, toplumlara daha gerçekçi ve etkili bir şekilde yansıtılabilmektedir. Bu çalışmada, analizi yapılan filmlere bakıldığında her iki filmde dönemle ilgili bizlere önemli bilgiler verdiğini görmekteyiz. Bu

filmler bizlere dönemle ilgili bilgiler vermenin yanında, darbe sürecini yaşayan kişilerin ve toplumun hangi aşamalardan geçerek hangi olumsuz etkilere maruz kaldıkları konusunda da veriler sunmaktadır. Analizini gerçekleştirdiğimiz filmler neredeyse darbeden 25 yıl sonra çekilmişlerdir. O süreçte darbeye ilgili eleştirel filmler yapmak çokta mümkün değildir. Darbe konulu filmler 1986 yılı sonrasında yapılmaya başlanmıştır. ‘‘Zincirbozan (2007)’’ filmi daha çok darbenin nedenlerine değinmiş ve siyaset, ordu gözünden süreci işlemiştir. Bunun yanında darbenin gerçekleşmesi sürecinde ABD’nin nasıl etkili olduğu konusu üzerinde de oldukça fazla durmuştur. Ancak filmde darbenin toplumsal yansımaları çok fazla görülmemektedir. Bunun yanında darbeyi gerçekleştiren askeri kadronun eleştirilmemesi de dikkat çekici bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. ‘‘Eve Dönüş (2006)’’ filmi ise döneme apolitik bir ailenin maruz kaldığı haksızlık çerçevesinde bakmıştır. Film işkence sahneleri ile ön plana çıkmaktadır, bunun yanında suçsuz kişilerin bir iftira sonucunda nelere maruz kalabileceğini ve toplum tarafından nasıl ötekileştirilebileceğini bizlere açık bir şekilde göstermektedir. Eve Dönüş filmi, Zincirbozan filmine göre daha eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Sonuç olarak baktığımızda iki filmde dönemle ilgili birçok konu hakkında bizlere bilgiler vermek suretiyle o dönemde ki yaşananları bu güne taşımaktadır.

Kaynakça

- Balcı, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik Ve İlkeler* (13. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Boztepe, V. (2007). *1960 ve 1980 Askeri Darbelerinin Türk Siyasal Sinemasına Etkileri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çağlak, E. (2018). Farkındalık Yaratmada İletişimin Gücü. *Journal of Awareness*, 3 (Özel), 653-660.
- Dodd, C. H. (1983). *The crisis of Turkish democracy*. Beverley: Eothen.
- Doğan, D. Ç. (2010). Sinemanın Toplum Hayatındaki Rolü Ve Denetimi. *Hukuk Gündemi*.<http://www.ankarabarasu.org.tr/siteler/ankarabarasu/hgdmakale/2010-2/14.pdf> (Erişim Tarihi: 18-04-2021).
- Esen, Ş. (2000). *80’ler Türkiye’sinde Sinema*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Esen, Ş. K. (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları*. 3. Baskı, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Evren, B. (2014). *Türk Sinemasının 100 yılı*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Findley, C. V. (2012). *Modern Türkiye tarihi*, 2. Baskı, Çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. *ZeitschriftfürdieWelt der Türken*, 5 (1),185-202.
- Kara, M. (2012). *Sinema ve 12 Eylül*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lüleci, Y. (2009). *Türk Sineması Ve Din*. İstanbul: Es Yayınları.
- Lüleci, Y. (2016). 27 Mayıs ve 12 Eylül Askeri Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne Etkileri. *Muhafazakâr Düşünce*, 13(49), 183- 208.
- Onaran, A.Ş. (1995). *Türk Sineması II cilt*. Ankara: Kitle Yayınları.

- Özden, T. (2005). 'Millî Sinema' Dönüyor. *Aksiyon*, Sayı:558. <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=22351> (Erişim tarihi: 01-05-2021).
- Özgüç, A. (2005). *Türlerle Türk Sineması*. İstanbul: Dünya Kitapları.
- Özön, N. (1995). *Karagözden Sinemaya Türk Sineması Ve Sorunları, Cilt:1*. Ankara: Kitle Yayınları.
- Parker, I. (1992). *Discourse Dynamics: Critical Analysis For Social And Individual Psychology*. Londra: Routledge.
- Scognamillo, G. (2011). *Giovanni Scognamillo'nun Gözüyle Yeşilçam*. Haz. Barış Saydam, İstanbul: Küre Yayınları.
- Şimşek, G. (2015). Siyasi Olayların Türk Sinemasına Yansımaları. *Türk Sinemasının 100. Yılına Armağan*, Ed. Nurşen Mazıcı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- Teksoy, R. (2007). *Rekin Teksoy'un Türk Sineması*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Uluyağcı, C. (2002). 1980 Sonrası Türk Sinemasında Kadın İmgesi: Türkan Şoray ve Müjde Ar. *Kurgu Dergisi*, 19, 1-8.
- Ünsaldı, L. (2008). Türkiye'de Asker Ve Siyaset, Çev. Orçun Türkay, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Zürcher, E. J. (2009). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (çev. Yasemin Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.